

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Філіппова Вікторія Дмитрівна

*доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного університету
м. Херсон, Україна*

Уже понад рік триває злочинне повномасштабне вторгнення РФ в Україну. Своєю збройною агресією «РФ розв'язала першу в XXI столітті континентальну війну в Європі, підірвавши систему колективної світової безпеки, встановлену після Другої світової війни»¹. Вторгнення РФ в Україну спричинило масштабну кризу з правами людини, гуманітарну кризу та широке порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Слід звернути увагу, що міжнародне гуманітарне право забезпечує захист цивільних осіб та інших некомбатантів від небезпек збройного конфлікту, який стосується ведення бойових дій (засобів і методів ведення війни) усіма сторонами конфлікту. І саме тут основним є правило, згідно з яким сторони конфлікту мають завжди розрізняти цивільних осіб і комбатантів – цивільні особи ніколи не можуть бути ціллю навмисних атак. Тобто, сторони конфлікту зобов'язані вживати всіх можливих запобіжних заходів, щоб звести до мінімуму шкоду цивільним особам і цивільним об'єктам і не здійснювати нападів, які не дискримінують комбатантів і цивільних осіб або завдають непропорційної шкоди цивільному населенню. Серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені зі злочинним наміром, тобто навмисно чи з необережності, є військовими злочинами.

Військові злочини, перераховано в положеннях про «серйозні порушення» Женевських конвенцій² і як звичаєве право в статуті Міжнародного кримінального суду³ та інших джерелах, включають

¹ «Вистояли – переможемо!». Інформаційні матеріали до річниць повномасштабного вторгнення РФ в Україну. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/vystoyal-y-peremozhemo-informaciyni-materialy-do-richnyci-rovnomasshtabnogo-vtorgnennya-rf-v-ukrayinu>

² Женевська конвенція від 12 серпня 1949 року про захист цивільного населення під час війни. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/geneva_civilian_1.shtml

³ Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

широкий спектр правопорушень – навмисні, невибіркові та непропорційні напади, що завдають шкоди цивільному населенню; захоплення заручників; використання живого щита; застосування колективного покарання тощо. Особи також можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за замах на вчинення військового злочину, а також за допомогу, сприяння, пособництво або підбурювання до військового злочину⁴. Поряд з цим, певні категорії тяжких злочинів, які порушують міжнародне право, такі як військові злочини та тортури, підпадають під «універсальну юрисдикцію», що означає здатність внутрішньої судової системи країни розслідувати та переслідувати певні злочини, навіть якщо вони не були скоєні на її території одним із її громадян або проти одного з її громадян. Деякі договори, такі як Женевські конвенції та Конвенція проти тортур⁵, також зобов'язують держави видавати або переслідувати підозрюваних у злочинах, які перебувають на території цієї країни або іншим чином під її юрисдикцією. Також згідно зі звичаєвим міжнародним правом також загально визнано, що країнам дозволено судити осіб, відповідальних за інші злочини, такі як геноцид або злочини проти людства, незалежно від того, де ці злочини мали місце.

Так, голова ООН заявив, що повномасштабне вторгнення Росії в Україну спровокувало на сьогоднішній день «наймасштабніші порушення прав людини» у світі, коли війна йде вже другий рік без кінця та десятків тисяч загиблих. Російське вторгнення «спричинило масову смерть, руйнування та переміщення», – заявив генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш у своїй промові перед Радою з прав людини, яка підтримується ООН у Женеві. Гутерріш навів приклади порушень прав людини, задокументованих офісом ООН з прав людини і висловив жаль з приводу того, що Загальна декларація прав людини «занадто часто використовується та зловживається»⁶.

Управління Верховного комісара ООН з прав людини також звинуватило РФ в грубих порушеннях в Україні міжнародних прав людини та гуманітарних норм. Звинувачення було висловлено в доповіді про останні події у війні Росії проти України та передано до Ради ООН з прав людини. Слідчі ООН звинуватили російську владу в серії

⁴ Russia, Ukraine & International Law: On Occupation, Armed Conflict and Human Rights: Questions and Answers. URL: <https://www.hrw.org/news/2022/02/23/russia-ukraine-international-law-occupation-armed-conflict-and-human-rights>

⁵ Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text

⁶ U.N. head condemns human rights violations in Ukraine caused by Russia's invasion. URL: <https://www.pbs.org/newshour/world/u-n-head-condemns-human-rights-violations-in-ukraine-caused-by-russias-invasion>

серйозних, широкомасштабних порушень прав людини щодо українських цивільних осіб, які в багатьох випадках можуть бути прирівняні до військових злочинів та злочинів проти людяності⁷. Серед загально визнаних порушень прав людини в умовах військової агресії РФ в Україні визнається те, що російські сили проводили невідомі атаки із застосуванням зброї великої площі, що призвело до тисяч жертв серед цивільного населення. Щодо військовополонених, то на сьогодні є свідчення жорстокого поводження та, можливо, їх позасудових страт. Також, у порушення міжнародного гуманітарного права у червні 2022 року «суд» т.зв. ДНР «засудив» трьох військовослужбовців збройних сил України. Війна справила руйнівний вплив і на навколишнє середовище, використавши величезну кількість викопного палива, знищивши середовище проживання та викликавши лісові пожежі, а також забруднивши повітря, воду та ґрунт України отруйними речовинами. На сьогодні задокументовано російські атаки на житлові будинки та ракетні удари по об'єктах критично важливої інфраструктури, у тому числі по об'єктах енергетики, які завдають величезних труднощів цивільному населенню. На додаток, ведення РФ бойових дій збільшило ризик ядерного інциденту. До того ж є свідчення, що в окремих місцях російська влада насильно перекидала і депортувала мирних жителів з окупованих територій України, що рівносильно військовим злочинам і, ймовірно, злочинам проти людства.

Таким чином, триваюча російська агресивна війна завдає українському народу величезних, навмисних поневірянь, що призвело до різкого погіршення рівня життя, здоров'я, освіти тощо. Для запобігання наслідків воєнної агресії РФ, права людини, навіть незважаючи на складності сучасних реалій збройного конфлікту, мають підлягати всебічній охороні як з точки зору національного так і міжнародного гуманітарного права. При цьому, міжнародне право має важливе значення в забезпеченні прав людини під час війни, а міжнародні правові документи повинні забезпечувати права та захист життя людей під час війни, які є важливим елементом збереження гуманності та цінностей, на яких базується сучасне українське суспільство і весь світ.

⁷ Lisa Schlein UN: Russian Attacks on Civilians in Ukraine Could Amount to War Crimes. URL: <https://www.voanews.com/a/un-russian-attacks-on-civilians-in-ukraine-could-amount-to-war-crimes/7008710.html>